

Justyna Zajko-Czochańska

orcid.org/0000-0001-6414-8280

Uniwersytet w Białymstoku

„Przyjaciółka” jako źródło do badań nad tematyką kobiet w Polsce (1945–1989)

Słowa kluczowe: „Przyjaciółka”, prasa kobieca, stan badań, czasopisma kobiece w PRL

Streszczenie

Tygodnik „Przyjaciółka” będący najbardziej poczytnym czasopismem kobiecym w okresie Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej był obiektem zainteresowania socjologów, historyków, politologów, prasoznawców oraz medioznawców. Badacze podejmowali się próby analizy periodyku zarówno w różnych cezurach czasowych, jak i pod względem prezentowanych zagadnień. Prowadzone badania obejmowały szeroki wachlarz tematyczny. Prezentowano materię dotyczącą m.in. kreowanego przez tygodnik modelu rodziny i małżeństwa, zmieniający się obraz i pozycję kobiety, problemy życia codziennego opisane w listach czytelników czy podejmowanie przez pismo zagadnień politycznych i udziału kobiet w życiu publicznym. „Przyjaciółka” była również eksplorowana pod względem jej wpływu na kształtowanie się gustów, stylów życia i obyczajów, a także stanowiła źródło do badań nad literacką zawartością działu beletrystycznego periodyku. Poza omówieniem aktualnego stanu badań nad „Przyjaciółką” zostanie zasygnalizowany niezbadany dotąd obszar ukazujący wpływ tygodnika na życie kobiet wiejskich, do których kierowane było odmienne wydanie „Przyjaciółki”.

Uwagi wstępne

Prasa kobieca doczekała się dość licznych opracowań naukowych. Wśród najważniejszych pozycji w literaturze przedmiotu należy wskazać pracę zbiorową autorstwa Jerzego Łojka, Jerzego Myślińskiego i Władysław

sława Władyki¹, monografie Zofii Zaleskiej², Jerzego Franke³ czy Aliny Słomkowskiej⁴. W latach 90. XX w. pierwszą i właściwie jak dotąd jedyną publikacją szeroko omawiającą periodyki kobiece ukazujące się po 1945 r. była monografia Zofii Sokół pt. *Prasa kobieca w Polsce w latach 1945–1995*⁵. Publikacja prezentuje dzieje prasy kobiecej z podziałem na okresy, a także podejmuje próbę omówienia poszczególnych tytułów. Wśród najpopularniejszych czasopism po II wojnie światowej poza tytułową „Przyjaciółką” należy wskazać „Kobietę i Życie” oraz „Zwierciadło”. Pierwszemu z periodyków Urszula Sokołowska poświęciła rozprawę doktorską pt. *Role społeczne kobiet w świetle periodyku Kobieta i Życie na tle rzeczywistości Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej w latach 1970–1989*. Ponadto autorka w licznych artykułach zaprezentowała historię kobiet oraz zagadnień związanych z ich życiem prywatnym, pracą zawodową oraz przestrzenią publiczną⁶. Małgorzata Dajnowicz dokonała natomiast analizy zawartości periodyku „Zwierciadło” kierowanego do inteligentek oraz mieszkanek dużych miast⁷. Dysponentem „Zwierciadła” była Liga

-
- ¹ J. Łojek, J. Myśliński, W. Władyka, *Dzieje prasy polskiej*, (Warszawa: Interpress, 1988).
 - ² Z. Zaleska, *Czasopisma kobiece w Polsce: (materiały do historii czasopism): rok 1818–1937*, (Warszawa: Wyższa Szkoła Dziennikarska, 1938).
 - ³ J. Franke, *Polska prasa kobieca w latach 1820–1918. W kręgu ofiary i poświęcenia*, (Warszawa: Wydawnictwo SBP, 1999).
 - ⁴ A. Słomkowska, *Prasa w PRL. Szkice historyczne*, (Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1980).
 - ⁵ Z. Sokół, *Prasa kobieca w Polsce w latach 1945–1995*, (Rzeszów: Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej, 1998).
 - ⁶ U. Sokołowska, „Międzynarodowy Rok Kobiet 1975 na łamach «Kobiety i Życia»”, *Czasopismo Naukowe Instytutu Studiów Kobięcych*, 2019, nr 2(7), 94–108; U. Ćwik, „Wybory parlamentarne i wybory do Rad Narodowych w Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej na łamach «Kobiety i Życia» (do 1989 roku)” [w:] M. Dajnowicz, A. Miodowski (red.), *Polityka i politycy w prasie XX i XXI wieku*, (Białystok: Wydawnictwo Humanica, 2016), 328–337; eadem, „Zagadnienie praw kobiet na łamach «Kobiety i Życia» (1970–1989)”, *Czasopismo Naukowe Instytutu Studiów Kobięcych*, 2019, nr 2(7), 94–108; eadem, „Miejsce kobiet w przestrzeni publicznej w Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej do lat siedemdziesiątych (w świetle «Kobiety i Życia» i «Filipinki»”, *Studia Podlaskie* 2014, t. 22, 113–127; eadem, „Podstawowe założenia Społeczno-Obywatelskiej Ligi Kobiet w świetle «Mody i Życia Praktycznego» (1946–1951)” [w:] M. Dajnowicz, A. Miodowski (red.), *Polityka i politycy w prasie XX i XXI wieku. Prasa organizacji politycznych*, (Białystok: Wydawnictwo Humanica, 2017), 49–58.
 - ⁷ M. Dajnowicz, „«Zwierciadło» – platforma polityczna Ligi Kobiet w okresie PRL (1957–1961, 1982–1989)”, *Rocznik Historii Prasy Polskiej*, 2017, t. 20, nr 3, 67–90; eadem, „Posłanki

Kobiet, która wydawała również takie tytuły, jak „Nasza Praca”, „Kobieta Dzisiejsza”, „Kobieta”, „Głos Kobiety”, „Poznajemy Prawdę”, „Praca Kobiet” oraz „Ty i Ja” znajdujące się w kręgu zainteresowań badaczy prasy polskiej⁸.

„Przyjaciółka” jako źródło badań

Tygodnik „Przyjaciółka”, podobnie jak wymienione wyżej czasopiśma, stanowił i nadal stanowi przedmiot badań historyków, socjologów oraz prasoznawców. Periodyk należy uznać za cenne źródło do badań nad tematyką kobiecą, rodzinną oraz życiem codziennym Polek okresu Polski Ludowej.

Do analizy „Przyjaciółki” skłania długoletnia tradycja wydawnicza periodyku sięgająca ponad 70 lat. Pierwszy numer tygodnika ukazał się 21 marca 1948 r. i wydawany jest z czteromiesięczną przerwą w okresie stanu wojennego do dzisiaj. „Przyjaciółka” wielokrotnie ulegała modyfikacjom nie tylko pod względem wizualnym, obsady personalnej czy wydawcy, ale przede wszystkim zmiany dotyczyły za-

Ligi Kobiet Polskich i wybory parlamentarne 1989 roku (prezentacja w świetle «Zwierciadła»)» [w:] M. Dajnowicz, A. Miodowski (red.), *Polityka i politycy w prasie XX i XXI wieku. Polityka w prasie kobiecej*, (Białystok: Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, 2019), 205–215; eadem, „Kobiety – polityka – wybory w świetle «Zwierciadła»: Pisma Ligi Kobiet Polskich (1982–1990)” [w:] G. Radomski, M. Strzelecki, K. Sopolńska (red.), *Rzeczpospolita w koncepcjach polskich partii i środowisk politycznych XX i XXI wieku*, (Toruń: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 2018), 107–125.

⁸ M. Dajnowicz „«Kobieta Dzisiejsza. Dwutygodnik Społeczno-Obywatelski Ligi Kobiet jako platforma informacyjna o kierunkach prac organizacji (w początkowym okresie formowania struktur)” [w:] M. Dajnowicz, A. Miodowski (red.), *Polityka i politycy w prasie XX i XXI wieku. Prasa organizacji politycznych*, (Białystok: Wydawnictwo Humanica, 2017), 73–83; eadem, „Wzorce aktywności publicznej kobiet w początkach transformacji ustrojowej w Polsce w świetle «Kobiety i Życia» i «Urody» (1989–1995)” [w:] T. Kulak, M. Dajnowicz (red.), *Drogi kobiet do polityki (na przestrzeni XVIII–XXI wieku)*, (Wrocław: Wydawnictwo Chronicon, 2016), 417–444; eadem, „Działalność Ligi Kobiet na obszarze kraju w świetle czasopism organizacji: «Kobiety Dzisiejszej» (1946–1947) i «Kobiety» (1947–1949)”, *Rocznik Historii Prasy Polskiej*, 2018, t. 21, nr 3, 57–74; eadem, „Działalność Społeczno-Obywatelskiej Ligi Kobiet w świetle «Naszej Pracy» (1947–1949)” [w:] M. Dajnowicz, A. Miodowski (red.), *Polityka i politycy...*, 2016, 295–307; A. Drozdowska, „Liderki Ligi Kobiet Polskich wobec wyborów w latach 80. w świetle «Naszej Pracy»”, *Czasopismo Naukowe Instytutu Studiów Kobięcych*, 2020, nr 1(8), 194–209; eadem, „O działalności Ligi Kobiet w okręgu białostockim (w świetle «Naszej Pracy»)” [w:] M. Dajnowicz, A. Miodowski (red.), *Polityka i politycy...*, 2019, 185–204.

wartości pisma oraz poruszanej tematyki. Tło społeczno-polityczne kraju, ale także poniekąd wydarzenia w państwach głównie bloku wschodniego, determinowały zawartość czasopisma. Dodatkowo należy mieć na uwadze wpływ ówczesnej propagandy na treści przekazywane przez periodyk.

Innym argumentem przemawiającym za zasadnością traktowania „Przyjaciółki” jako źródła do badań była jej największa poczytność wśród prasy kobiecej okresu PRL. Od wydania pierwszego numeru tygodnik cieszył się dużym zainteresowaniem ze strony czytelniczek. Jej nakład z każdym rokiem rósł, pozostawiając daleko w tyle popularne tytuły prasy kobiecej, takie jak wspomniane wcześniej „Kobieta i Życie” czy „Zwierciadło”. Niespełna rok od ukazania się na rynku wydawniczym jej nakład wyniósł ponad milion egzemplarzy⁹, a w szczytowym momencie dwa miliony¹⁰ (1952 r.), co przerosło oczekiwania samej redakcji. Dodatkową przesłanką przemawiającą za eksplorowaniem „Przyjaciółki” była jej atrakcyjność, która charakteryzowała się przystępnym i zrozumiałym dla wszystkich odbiorców językiem. Ponadto różnorodna tematyka, formy przekazu oraz bliski kontakt z czytelnikami w postaci listów oraz podejmowanych interwencji uczyniły periodyk interesującym źródłem do badań.

W okresie PRL badaniu „Przyjaciółki” podjęła się m.in. Antonina Kłoskowska, analizując model małżeństwa i rodziny propagowany na łamach tygodnika. Autorka ze względu na zachodzące w kraju zmiany, które wpływały na sferę życia rodzinnego, rozgraniczyła badania na dwa okresy historyczne. Pierwszy przedział czasowy obejmował lata 1950–1951¹¹, drugi zaś 1956–1957¹². Innym badaczem analizującym, w jaki sposób „Przyjaciółka” obrazowała zmiany zachodzące w obrębie rodziny

⁹ Archiwum Akt Nowych, PZPR KC Biuro Prasy, sygn. 237/XIX-208, Garść informacji o tygodniku „Przyjaciółka”, k.188.

¹⁰ S. Dziki, „Uwarunkowania instytucjonalno-organizacyjne funkcjonowania prasy”, *Zeszyty Prasoznawcze*, 1991, nr 1–2, 68.

¹¹ A. Kłoskowska, „Modele społeczne i kultura masowa”, *Przegląd Socjologiczny*, 1959, t. 12, nr 2, 58–61.

¹² F. Adamski, „Modele małżeństwa i rodziny w kulturze masowej”, *Studia Socjologiczne*, 1968, nr 2, 10; eadem, „Rola «Przyjaciółki» w kształtowaniu modelu współczesnej rodziny”, *Zeszyty Prasoznawcze*, 1969, z. 3, 53–70.

i małżeństwa, był Franciszek Adamski. Dokonał on analizy zawartości periodyku z lat 1965–1966, zestawiając wyniki swoich dociekań z badaniami przeprowadzonymi w poprzednim okresie.

W 1964 r. Halina Koszutska, ówczesna¹³ redaktor naczelna „Przyjaciółki”, opublikowała na łamach „Zeszytów Prasoznawczych” artykuł pt. „Przyjaciółka” i jej kontakty z czytelnikami¹⁴. Opracowanie przygotowane nie przez badacza, a osobę wchodzącą w skład zespołu redakcyjnego, stanowiło ważne i bezpośrednie źródło wiedzy na temat periodyku. Autorka tekstu na wstępie przybliżyła podstawowe informacje o tygodniku, a zasadniczą część artykułu poświęciła formom kontaktów redakcji z czytelnikami, będącym znakiem rozpoznawczym pisma na tle innych mediów drukowanych ukazujących się w powojennej Polsce. Koszutska opisała fenomen korespondencyjny, spotkania z odbiorcami tygodnika, wyjazdy w teren, konkursy oraz ankiety. Wykazała w ten sposób realne zainteresowanie dziennikarzy „Przyjaciółki” sprawami swoich adresatów przez zbliżanie się do nich oraz wzbudzanie poczucia zaufania do periodyku.

W latach 90. XX w. Zofia Sokół we wspomnianej wyżej publikacji w sposób przyczynkowski omówiła oraz scharakteryzowała oprócz pism kobiecych znajdujących się na polskim rynku prasowym również „Przyjaciółkę”. Kontynuację i próbę szerszego omówienia „Przyjaciółki” podjęła w trzyczęściowym artykule poświęconym monografii tygodnika z podziałem na etapy jego rozwoju¹⁵. Prezentując jej ewolucję, cechy formalnowydawnicze oraz kreowany wzór osobowy kobiety i rodziny

¹³ Halina Koszutska rozpoczęła pracę w „Przyjaciółce” w 1952 r. jako zastępca redaktora naczelnego mutacji wiejskiej. Redaktorem naczelnym została w 1960 r. po odwołaniu z tego stanowiska Anny Lanoty. Pozostała nim do 1968 r. Następnym redaktorem została Anna Wysznačka. Zob. E. Ciborska, *Leksykon polskiego dziennikarstwa*, (Warszawa: Dom Wydawniczy Elipsa, 2000), 265.

¹⁴ H. Koszutska, „«Przyjaciółka» i jej kontakty z czytelnikami”, *Zeszyty Prasoznawcze*, 1964, nr 3, 132–142.

¹⁵ Z. Sokół, „«Przyjaciółka» – tygodnik kobiecy (1948–1998). Część I – lata 1948–1951”, *Kieleckie Studia Bibliologiczne*, 2001, t. 6, 89–111; eadem, „«Przyjaciółka» – tygodnik kobiecy (1948–1998). Część II – marzec 1951–marzec 1990”, *Studia Bibliologiczne Akademii Świętokrzyskiej*, 2003, t. 7, 109–113; eadem, „Tygodnik «Przyjaciółka» – czasopismo dla kobiet. Część III – «Przyjaciółka» w latach 1989–2002”, *Studia Bibliologiczne Akademii Świętokrzyskiej*, 2004, t. 8, 195–215.

w kolejnych okresach rozwojowych, w sposób bardziej rozbudowany niż wcześniej, stworzyła kompendium wiedzy o periodyku. Pomimo nie zawsze precyzyjnych i dokładnych informacji zawartych w opracowaniach Zofii Sokół publikacje jej autorstwa stanowią podstawę i załączek dalszych, bardziej dogłębnych analiz.

„Przyjaciółka” była również wykorzystywana przez Małgorzatę Hajdo do badania ról społecznych kobiet w Polsce Ludowej. Autorka tekstu pt. *Wizerunek kobiety jako matki, pracownika i działaczki społecznej prezentowany na łamach prasy kobiecej w latach 1948–1956* wykazała, że w analizowanym przedziale czasowym lansowano kobietę w roli żony i matki, ale przede wszystkim z naciskiem na pracę zawodową i aktywność społeczną¹⁶. Tę samą tezę wysunęła również Ewa Fogelzang-Adler w artykule o podobnej tematyce – *Żony, matki, pracownice. Role społeczne kobiet w Polsce Ludowej w interpretacji tygodnika „Przyjaciółka” (1948–1953)*¹⁷. Późniejszym przedziałem chronologicznym, tj. latom 70. i 80. w zakresie kreowanych przez „Przyjaciółkę” ról kobiet w małżeństwie i rodzinie interesowała się Justyna Zajko-Czochańska, przedstawiając wyniki dociekań naukowych w artykule *Matka, żona, kobieta aktywna zawodowo – obraz Polek okresu PRL na przykładzie analizy „Przyjaciółki” (1970–1989)*¹⁸.

Tematyką bezpośrednio dotyczącą kobiet, rzutującą m.in. na ich pozycję w rodzinie i małżeństwie, były kwestie związane z aborcją. Między innymi Aleksandra Czajkowska przeanalizowała materiał prasowy „Kobiety i Życia” oraz „Przyjaciółki” (głównie listy) pod kątem toczącej się wówczas debaty w sprawie liberalizacji przepisów dopuszczających przerywanie ciąży¹⁹. Podobnie Adam Konopka, sto-

¹⁶ M. Hajdo, „Wizerunek kobiety jako matki, pracownika i działaczki społecznej prezentowany na łamach prasy kobiecej w latach 1948–1956”, *Dzieje Najnowsze*, 2006, z. 3, 55–72.

¹⁷ E. Fogelzang-Adler, „Żony, matki, pracownice. Role społeczne kobiet w Polsce Ludowej w interpretacji tygodnika «Przyjaciółka» (1948–1953)”, *Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis. Studia Politologica*, 2013, nr 10, 24–41.

¹⁸ J. Zajko-Czochańska, „Matka, żona, kobieta aktywna zawodowo – obraz Polek okresu PRL na przykładzie analizy «Przyjaciółki» (1970–1989)” [w:] E. Starzyńska-Kościuszko, W. Markowski (red.), *Kobiecość na przestrzeni wieków*, t. 2, (Olsztyn: Uniwersytet Warmińsko-Mazurski, 2018), 17–25.

¹⁹ A. Czajkowska, „O dopuszczalności przerywania ciąży. Ustawa z dnia 27 kwietnia 1956 r. i towarzyszące jej dyskusje” [w:] P. Barański, A. Czajkowska, A. Wochna-Tymińska (red.),

sując analizę zawartości prasy, przedstawił zagadnienie aborcji oraz problemy z nią związane po uchwaleniu Ustawy z dnia 27 kwietnia 1956 r. o warunkach dopuszczalności przerywania ciąży. Autor publikacji pt. *Strategie nacisku. Prasa kobieca w latach 1956–1959 a dostęp do w pełni legalnej aborcji w PRL-u*²⁰ zrelacjonował m.in. wypowiedzi czytelniczek „Przyjaciółki”, ale także głos w dyskusji redaktorek pisma dostrzegających problemy polskich kobiet związane z dostępem do legalnej aborcji.

Wśród literatury poświęconej analizie „Przyjaciółki” znajdują się także pozycje prezentujące zagadnienia życia codziennego kobiet oraz funkcjonowania w rzeczywistości Polski Ludowej. Kobiety przedstawiane jako gospodynie borykające się z trudnościami związanymi z prowadzeniem gospodarstwa domowego, radzące sobie w czasach niedoboru, a także jako osoby odpowiadające za posiłki w rodzinie w dobie kryzysu ekonomicznego, Katarzyna Stańczak-Wiślicz prezentowała w kilku artykułach naukowych²¹. Stańczak-Wiślicz wraz z zespołem badawczym, w którego skład wchodził Piotr Perkowski, Małgorzata Fidelis oraz Barbara Klich-Kluczevska, zaprezentowali w wymiarze wieloaspektowym wyniki prac badawczych nad życiem kobiet polskich w okresie PRL, poświęcając się także analizą prasy kobiecej, w tym „Przyjaciółki”. Monografia naukowa *Kobiety w Polsce 1945–1989: Nowoczesność – równoupraw-*

Kłopoty z seksem w PRL. Rodzenie nie całkiem po ludzku, aborcja, choroby, odmienności, (Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego & Instytut Pamięci Narodowej, 2012), 99–186.

²⁰ A. Konopka, „Strategie nacisku. Prasa kobieca w latach 1956–1959 a dostęp do w pełni legalnej aborcji w PRL-u” [w:] I. Desperak, E. Hyży, I.B. Kuźma, E. Pietrzak (red.), *Kobiety wobec dominacji i opresji*, (Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, 2019), 25–41.

²¹ K. Stańczak-Wiślicz, „«Ludwicy contra Filipinki» – kobiety i mężczyźni w codziennej przestrzeni gospodarstwa domowego w Polsce 1945–1989” [w:] B. Popiołek, A. Chłosta-Sikorska, M. Gadocha (red.), *Kobieta i mężczyzna: jedna przestrzeń – dwa światy*, (Warszawa: Wydawnictwo DiG, 2015), 595–602; eadem, „«Marsz do tyłu» – kryzys w polskich gospodarstwach domowych lat 80. XX wieku” [w:] K. Stańczak-Wiślicz, A. Węglińska, P. Wasiak (red.), *Transformacje społeczne w Polsce na tle Europy. Nowoczesność, media i kultura materialna*, (Polkowice: Wydawnictwo Uczelni Jana Wyżykowskiego, 2015), 15–35; eadem, „Jak związać koniec z końcem – jedzenie i konsumpcja w Polsce lat osiemdziesiątych XX w. w dyskursie eksperckim i kobiecych narracjach osobistych”, *Rocznik Antropologii Historii*, 2014, nr 2(7), 135–163.

nienie – komunizm napisana pod ich redakcją jest jedną z najnowszych pozycji poruszających kwestie kobiece w PRL²².

Badania nad tematyką dotyczącą kobiet podjęła również Agata Szydłowska. Jako etnolog w książce pt. *Paryż domowym sposobem*²³ zaprezentowała wyniki badań z innej perspektywy. Przeanalizowała popularne czasopisma okresu PRL, takie jak: „Przyjaciółka”, „Kobieta i Życie”, „Przekrój” oraz „Ty i Ja” pod kątem treści poświęconych modzie, strojom, tematyce wnętrzarskiej czy kulinarnej. Autorka poddała kwerendzie czasopisma, by wykazać, w jaki sposób kształtowały i wpływały na styl życia, obyczaje oraz gusta Polek w powojennej rzeczywistości.

Do badaczy, w których kręgu zainteresowań znajduje się tygodnik „Przyjaciółka”, należy również Katarzyna Wodniak²⁴. Jest ona autorką licznych tekstów poświęconych utworom literackim drukowanych na łamach periodyku. Wodniak dokonała analizy zawartości działu beletrystycznego „Przyjaciółki” w monografii książkowej pt. *Beletrystyka w „Przyjaciółce”. Bibliografia 1948–1989*²⁵. Ponadto w artykule *Powieść w odcinkach na łamach tygodnika „Przyjaciółka» w latach 1948–1989*²⁶ przeanalizowała

²² K. Stańczak-Wiślicz et al. (red.), *Kobiety w Polsce 1945–1989: Nowoczesność – równouprawienie – komunizm*, (Kraków: TAIWPN Universitas, 2020), 16.

²³ A. Szydłowska, *Paryż domowym sposobem. O kreowaniu stylu życia w czasopismach PRL*, (Warszawa: Sport i Turystyka – Muza, 2019), 17.

²⁴ Katarzyna Wodniak poza szeroko zakrojonymi badaniami nad „Przyjaciółką” w swoich zainteresowaniach naukowych koncentruje się również nad pierwowzorem pisma, tj. „Moją Przyjaciółką”. Zob. m.in. K. Wodniak, „Książka – czytelnictwo – biblioteka w ujęciu ilustrowanego dwutygodnika kobiecego «Moja Przyjaciółka» (1934–1939) ze Żnina” [w:] Z. Gębołyś, K. Wodniak (red.), *Wokół „Katechizmu biblioteki” Paula Ladewiga*, (Bydgoszcz: Wydawnictwo Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego, 2021); eadem, „Moja Przyjaciółka” 1934–1939. *Przebój prasowy Żnińskich Zakładów Wydawniczych Alfreda Krzyckiego*, (Bydgoszcz: Wydawnictwo Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego, 2020); eadem, „Żnińska «Moja Przyjaciółka» (1934–1939) w kręgu zainteresowań badaczy” [w:] B. Iwańska-Cieślak, E. Pokorzyńska (red.), *Dzieje książki i prasy: przegląd badań za lata 2013–2015*, (Bydgoszcz: Wydawnictwo Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego, 2017), 207–219.

²⁵ Eadem, *Beletrystyka w „Przyjaciółce”. Bibliografia 1948–1989*, (Bydgoszcz: Wydawnictwo Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego, 2018).

²⁶ Eadem, „Powieść w odcinkach na łamach tygodnika «Przyjaciółka» w latach 1948–1989” [w:] A. Gemra, A. Mazurkiewicz (red.), *Literatura i kultura popularna: badania i metody*, (Wrocław: Pracownia Literatury i Kultury Popularnej oraz Nowych Mediów, Instytut Filologii Polskiej, Uniwersytet Wrocławski, 2014), 285–301 [online] [dostęp: 28.08.2021]. Dostępny w World Wide Web: <<https://bit.ly/39eH7Uc>>.

różnego rodzaju twórczość ukazującą się na łamach pisma. Badaczka wykazała, że pomimo swoich ograniczonych możliwości rozmiarowych czasopismo zamieszczało wartościowe utwory literackie, które interesowały jego odbiorczynie, pamiętając o ich ograniczonych możliwościach percepcyjnych. Innym opracowaniem poświęconym tygodnikowi był artykuł pt. *Udział tygodnika „Przyjaciółka” w upowszechnianiu czytelnictwa masowego w powojennym 40-leciu*²⁷. Naświetlając genezę pisma, opisując prężnie funkcjonujący Dział Listów i Interwencji oraz omawiając propagowane wzorce literatury, a także kształtowanie nawyków czytelniczych, autorka podkreśliła edukacyjno-wychowawczy charakter periodyku. Ciesząca się wśród czytelników dużą popularnością rubryka „Radości i smutki” również została poddana eksploracji. Tekst pt. *Obraz dziecka w nowelach prasowych tygodnika „Przyjaciółka” w latach 1950–1951 oraz 1956–1957 (na podstawie rubryki „Radości i smutki”)*²⁸ zwrócił uwagę na konwencjonalne i instrumentalne ukazywanie dziecka w badanym przedziale czasowym. Książka *Współczesna prasa kobieca a sprawy książki: treści literackie w czasopismach: „Przyjaciółka”, „Twój Styl”, „Cienie i Blaski”*²⁹ traktuje zaś o wzorcach upowszechniania literatury w latach 90. w różnych segmentach prasy przeznaczonej dla kobiet, wskazując na ich odmienne podejście. Jednym z ostatnich artykułów Katarzyny Wodniak jest tekst poświęcony redaktorkom i dziennikarkom „Mojej Przyjaciółki” oraz „Przyjaciółki”³⁰. Autorka przedstawia sylwetki poszczególnych redaktorek oraz portret zbiorowy środowisk twórczych dwóch najpopularniejszych tytułów prasowych w okresach ich wydawania na polskim rynku prasowym.

²⁷ Eadem, „Udział tygodnika «Przyjaciółka» w upowszechnianiu czytelnictwa masowego w powojennym 40-leciu”, *Roczniki Biblioteczne*, 2007, R. 51, 189–216.

²⁸ Eadem, „Obraz dziecka w nowelach prasowych tygodnika «Przyjaciółka» w latach 1950–1951 oraz 1956–1957 (na podstawie rubryki «Radości i smutki»)” [w:] A. Ossowska-Zwierchowska (red.), *Zobaczyć dziecko: literackie i filmowe portrety dziecka w Polsce w XX wieku*, (Bydgoszcz: Wydawnictwo Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego, 2021), 72–93 [online] [dostęp: 28.08.2021]. Dostępny w World Wide Web: <<https://bit.ly/2XwHTto>>.

²⁹ Eadem, *Współczesna prasa kobieca a sprawy książki: treści literackie w czasopismach: „Przyjaciółka”, „Twój Styl”, „Cienie i Blaski”*, (Warszawa: Wydawnictwo SBP, 2004).

³⁰ Eadem, „Redaktorki «Mojej Przyjaciółki» (1934–1939) i «Przyjaciółki» w okresie czytelniczkowskim (1948–luty 1951)” [w:] M. Dajnowicz, A. Miodowski (red.), *Ruchy kobiece...*, 231–245.

Wśród przeglądu literatury poświęconej „Przyjaciółce” nie sposób pominąć także cennego źródła, jakim były listy do redakcji, chociaż traktowanego z dużą dozą sceptycyzmu co do ich autentyczności. Jako pierwsza prezentacji korespondencji czytelniczej podjęła się Małgorzata Mroczkowska. Książka pt. *Listy do „Przyjaciółki”. Codzienne życie Polaków dekady gierkowskiej w listach czytelników*³¹ stanowi zbiór listów czytelniczek do redakcji opisujących problemy życia codziennego, przedrukowanych i pozbawionych komentarza autorki. Konrad Słowiński poddał zaś analizie materiał źródłowy, jakim są listy, prezentując palące problemy społeczeństwa w latach 1956–1970. Wykazał, że czytelnicy piszący do redakcji „Przyjaciółki” skarżyli się m.in. na kłopoty w sprawach mieszkaniowych, związane ze służbą zdrowia czy na problemy w pracy³². Urszula Sokołowska oraz Justyna Zajko-Czochańska opracowały zagadnienie listów do redakcji na podstawie dwóch najpopularniejszych czasopism kobiecych okresu PRL, czyli „Przyjaciółki” oraz „Kobiety i Życia”. W artykule naukowym *Listy czytelniczek do „Kobiety i Życia” i „Przyjaciółki” jako źródło badań codziennego życia kobiet w PRL* autorki zaprezentowały wybraną problematykę, a jej dobór miał służyć wskazaniu podobieństw oraz różnic w korespondencji nadsyłanej do redakcji analizowanych czasopism³³. Ewa Fogelzang-Adler w książce *Przez radosne okulary. Polska Ludowa w listach do „Przyjaciółki” 1948–1956. Część I: 1948–1952*³⁴ zaprezentowała zagadnienie korespondencji, wskazując jej ilość, charakter, proces wymiany, nadawców i odbiorców oraz poruszaną tematykę. Autorka przywołała w monografii treść listów opublikowanych na łamach tygodnika, a następnie wysunęła wnioski z nich płynące. Zakończyła konkluzją, że obraz powojennych lat przedstawiany w listach

³¹ M. Mroczkowska, *Listy do „Przyjaciółki”. Codzienne życie Polaków dekady gierkowskiej w listach czytelników*, (Warszawa: Rytm, 2004).

³² K. Słowiński, „Wybrane problemy życia codziennego Polaków na podstawie listów opublikowanych na łamach «Przyjaciółki» w latach 1956–1970”, *Pamięć i Sprawiedliwość*, 2013, nr 1, 51–82.

³³ J. Zajko-Czochańska, U. Sokołowska, „Listy czytelniczek do «Kobiety i Życia» i «Przyjaciółki» jako źródło badań codziennego życia kobiet w PRL”, *Czasopismo Naukowe Instytutu Studiów Kobietych*, 2020, nr 2 (9), 94–109.

³⁴ E. Fogelzang-Adler, *Przez radosne okulary. Polska Ludowa w listach do „Przyjaciółki” 1948–1956. Część I: 1948–1952*, (Kraków: Wydawnictwo Diecezji Tarnowskiej Biblos, 2018).

czytelników stanowczo odbiegał od rzeczywistego, jednakże zgodny był z oczekiwaniami władzy państwowej. Badaczka zapowiedziała kontynuację dociekań naukowych oraz przedstawienie ich wyników w kolejnym tomie obejmującym analizę listów z lat 1953–1956.

Jeszcze innym zagadnieniem dającym pole do badań nad „Przyjaciółką” była ukazująca się na jej łamach reklama. Chociaż reklama była swoistym dodatkiem do drukowanych treści i zachęcała do zakupu promowanych produktów i przedmiotów, niejednokrotnie stanowiła dla odbiorczyń źródło użytecznej wiedzy. Judyta Perczak w książce *Polska reklama prasowa w latach 1945–1989. O reklamie, której nie było?*³⁵ jeden z rozdziałów poświęciła analizie prasoznawczej reklam zamieszczanych w „Przyjaciółce”. Opisała w nim m.in. przedmiot, charakter, nadawców oraz adresatów reklamy. Skoncentrowała się również na sposobie prezentacji treści, rodzaju argumentacji czy szacie graficznej.

Podstawowe, a zarazem istotne informacje dotyczące wielkości nakładu, sprzedaży oraz profilu czytelników czasopism wydawanych w Polsce Ludowej zostały zaprezentowane w kilku opracowaniach naukowych. Wśród autorów należy wymienić nazwiska takie jak Tadeusz Kupis³⁶, Tomasz Mielczarek³⁷ czy Zbigniew Bajka³⁸. Badacze spośród wysokonakładowych periodyków wybrali do analizy tygodnik „Przyjaciółka”, cieszący się wówczas niesłabnącą popularnością nie tylko w segmencie prasy kobiecej, ale na całym rynku prasowym.

Uwagi końcowe

Zaprezentowane osiągnięcia naukowe polskich badaczy w zakresie historii prasy oraz czasopiśmiennictwa kobiecego ze szczególnym uwzględnieniem „Przyjaciółki” nie stanowią katalogu zamkniętego. Autorka niniejszego artykułu ma świadomość, że nie wskazała wszystkich

³⁵ J.E. Perczak, *Polska reklama prasowa w latach 1945–1989. O reklamie, której nie było?*, (Warszawa: Dom Wydawniczy Elipsa, 2010).

³⁶ T. Kupis, *Dzienniki i czasopisma na polskim rynku prasowym*, (Kraków: Ośrodek Badań Prasoznawczych RSW „Prasa–Książka–Ruch”, 1975).

³⁷ T. Mielczarek, „Współczesne polskie czasopisma wysokonakładowe”, *Rocznik Prasoznawczy*, 2008, R. 2, 57–79.

³⁸ Z. Bajka, *Czytelnictwo prasy w Polsce Ludowej*, (Kraków: Ośrodek Badań Prasoznawczych RSW „Prasa–Książka–Ruch”, 1976).

monografii, artykułów oraz opracowań traktujących o „Przyjaciółce” i szerzej o prasie kobiecej. Należy zwrócić uwagę na podejmowanie różnorodnej tematyki przez wymienionych autorów na podstawie analizy źródła, jakim jest „Przyjaciółka”. Choć zaprezentowany stan badań wnosi wiele istotnych zagadnień do dyskursu badawczego nad tematyką i prasą kobiecą, nie wyczerpuje w pełni możliwości poznawczych. Warto zwrócić uwagę, że wszystkie publikacje odnoszą się do wydania podstawowego periodyku, „Przyjaciółka” była zaś pismem wydawanym od 1952 r. w dwóch mutacjach – miejskiej (podstawowej) oraz wiejskiej. Należy zauważyć, że dotychczas nie została rozpoznana właśnie mutacja wiejska czasopisma, nad którą badania prowadzi Justyna Zajko-Czochańska.